

BUXORO XONLIGIDA SOLIQ ISLOHOTLARI: TARIXIY TAJRIBA VA IJTIMOY-IQTISODIY AHAMIYATI

Rishton tumani 2-son texnikumi Tarix fani o'qituvchisi

Eraliyeva Muniraxon Zaylobidinovna

Email. eraliyevamuniraxon@gmail.com

ANNOTATSIYA Mazkur maqolada Buxoro xonligida amal qilgan soliq tizimi, uning shakllanish va rivojlanish bosqichlari hamda turli davrlarda amalga oshirilgan soliq islohotlari tahlil qilingan. Tadqiqotda xiroj, ushr, zakot, boj va boshqa soliqlarning davlat moliyasidagi o'ri, soliq siyosatining iqtisodiy va ijtimoiy hayotga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, Mang'itlar sulolasi davrida amalga oshirilgan moliyaviy islohotlar, ularning natijalari va tarixiy ahamiyati ilmiy jihatdan baholangan. Buxoro xonligidagi soliq siyosatining davlat boshqaruvi va iqtisodiy taraqqiyotdagi o'ri tarixiy manbalar asosida tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: Buxoro xonligi, soliq tizimi, soliq islohotlari, xiroj, ushr, zakot, boj, tamg'a, davlat moliyasi, iqtisodiy siyosat, Mang'itlar sulolasi, Amir Shohmurod, davlat boshqaruvi, tarixiy manbalar.

АННОТАЦИЯ В данной статье анализируются налоговая система Бухарского ханства, этапы её формирования и развития, а также налоговые реформы, проведённые в различные исторические периоды. В исследовании рассматривается роль хараджа, ушра, закята, таможенных пошлин и других налогов в государственной финансовой системе, а также их влияние на экономическую и общественную жизнь. Особое внимание уделяется финансовым реформам периода династии мангытов, их результатам и историческому значению. На основе исторических источников раскрывается роль налоговой политики в государственном управлении и социально-экономическом развитии Бухарского ханства.

Ключевые слова: Бухарское ханство, налоговая система, налоговые реформы, харадж, ушр, закят, таможенные пошлины, государственные финансы, экономическая политика, династия мангытов, Амир Шахмурад, государственное управление, исторические источники.

ABSTRACT This article analyzes the tax system of the Bukhara Khanate, its stages of formation and development, and the tax reforms implemented during different historical periods. The study examines the role of kharaj, ushr, zakat, customs duties, and other taxes in the state financial system, as well as their impact on economic and social life. Special attention is given to the financial reforms carried out during the Manghit dynasty, their outcomes, and historical significance. Based on historical

sources, the article evaluates the role of tax policy in state administration and the socio-economic development of the Bukhara Khanate.

Keywords: Bukhara Khanate, tax system, tax reforms, kharaj, ushr, zakat, customs duties, state finance, economic policy, Manghit dynasty, Amir Shahmurad, public administration, historical sources.

KIRISH O‘zbekiston davlatchiligi tarixida Buxoro xonligi va keyinchalik Buxoro amirligi Markaziy Osiyoning yirik siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazlaridan biri sifatida muhim o‘rin egallaydi. XVI asr boshlarida Shayboniylar sulolasi tomonidan asos solingan Buxoro xonligi uch asrdan ortiq vaqt davomida mintaqaning siyosiy hayotida yetakchi mavqega ega bo‘lib, o‘zining murakkab boshqaruv tizimi, rivojlangan iqtisodiy munosabatlari va boy madaniy merosi bilan ajralib turgan. Davlatning mavjudligi va taraqqiyoti ko‘p jihatdan uning iqtisodiy salohiyatiga bog‘liq bo‘lgan. Shu sababli xonlikning moliyaviy siyosati, xususan, soliq tizimi davlat boshqaruvining eng muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblangan.

Har qanday davlatning iqtisodiy qudrati va siyosiy barqarorligi uning moliyaviy manbalari bilan chambarchas bog‘liqdir. Tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, davlat xazinasining muntazam to‘ldirib borilishi qo‘shin saqlash, davlat apparatini boshqarish, irrigatsiya inshootlarini qurish va ta‘mirlash, savdo yo‘llarini nazorat qilish hamda mamlakat xavfsizligini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan. Buxoro xonligida ham ushbu vazifalarni amalga oshirishda soliqlar asosiy moliyaviy manba bo‘lib xizmat qilgan. Shu bois davlatning iqtisodiy hayotida soliq tizimi alohida ahamiyat kasb etgan va hukmdorlar tomonidan doimiy nazorat ostida saqlangan. Buxoro xonligi iqtisodiyoti asosan qishloq xo‘jaligiga tayangan bo‘lib, sug‘orma dehqonchilik mamlakat xo‘jaligining asosini tashkil etgan. Zarafshon, Qashqadaryo, Surxondaryo va Amudaryo havzalaridagi unumdor yerlar aholining asosiy tirikchilik manbai bo‘lgan. Shu sababli yer munosabatlari va ulardan olinadigan soliqlar davlat daromadlarining eng muhim qismini tashkil etgan. Dehqonlar yetishtirgan hosilning ma‘lum qismi davlat foydasiga undirilgan bo‘lsa, chorvadorlar va savdogarlar ham turli soliqlar va yig‘imlarni to‘lab turganlar. Natijada davlat xazinasini shakllanib, mamlakatning iqtisodiy va siyosiy ehtiyojlarini qondirish imkoniyati yaratilgan.

Buxoro xonligida amal qilgan soliq tizimi asrlar davomida shakllangan sharqona davlatchilik an‘analari, islom huquqi qoidalari va mahalliy boshqaruv tajribalari asosida rivojlangan. Soliqlarning ayrim turlari diniy xarakterga ega bo‘lgan bo‘lsa, boshqalari iqtisodiy va ma‘muriy ehtiyojlardan kelib chiqib joriy etilgan. Jumladan, xiroj, zakot, ushr, boj, tang‘a, tanobona va boshqa soliqlar davlat daromadlarining asosiy manbalaridan hisoblangan. Biroq soliqlarning miqdori va yig‘ish usullari turli davrlarda o‘zgarib turgan. Bu esa iqtisodiy vaziyat, siyosiy barqarorlik va hukmdorlarning moliyaviy siyosatiga bog‘liq bo‘lgan.

Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, Buxoro xonligida soliq yig‘ish tizimi har doim ham mukammal bo‘lmagan. Ayrim davrlarda mahalliy amaldorlar tomonidan soliqlarni yig‘ishda suiiste‘molliklarga yo‘l qo‘yilgan, natijada aholining iqtisodiy ahvoli og‘irlashgan. Soliq yukining ortib ketishi dehqonlar va hunarmandlar faoliyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatgan, ba‘zan esa xalq noroziliklariga sabab bo‘lgan. Shu bois hukmdorlar va davlat arboblari tomonidan mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, davlat daromadlarini oshirish hamda aholi manfaatlarini himoya qilish maqsadida turli davrlarda soliq islohotlari amalga oshirilgan. Ayniqsa, XVIII asr oxiri va XIX asrda Mang‘itlar sulolasi hukmronligi davrida soliq tizimini takomillashtirish masalalariga alohida e‘tibor qaratilgan. Amir Shohmurod, Amir Haydar va Amir Nasrullo kabi hukmdorlar davlat moliyasini mustahkamlash, noqonuniy yig‘imlarni kamaytirish va markaziy hokimiyat nazoratini kuchaytirish maqsadida qator islohotlarni amalga oshirganlar. Ushbu chora-tadbirlar davlat boshqaruvini takomillashtirish bilan birga iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashga ham xizmat qilgan. Soliq siyosatini tartibga solish orqali davlat va aholi o‘rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni muvozanatlashtirishga harakat qilingan.

Buxoro xonligidagi soliq tizimi va islohotlarini o‘rganish bugungi tarix fani uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega. Chunki ushbu jarayonlar o‘rta asrlar va yangi davr boshlaridagi iqtisodiy munosabatlar, davlat moliyasi va boshqaruv tizimining rivojlanish xususiyatlarini anglash imkonini beradi. Soliq siyosatining muvaffaqiyati yoki kamchiliklari davlat taraqqiyoti va aholi turmush darajasiga qanday ta‘sir ko‘rsatganligini o‘rganish zamonaviy iqtisodiy va moliyaviy siyosat uchun ham muhim tarixiy tajriba hisoblanadi.

Shuningdek, Buxoro xonligidagi soliq islohotlarini tahlil qilish orqali davlat boshqaruvida adolatli soliq siyosatini yuritish, iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, tadbirkorlik va savdo-sotiqni rivojlantirish kabi masalalarning tarixiy ildizlarini chuqurroq anglash mumkin. Tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, soliqlarni oqilona tashkil etish davlatning iqtisodiy qudratini oshirish bilan bir qatorda aholining turmush darajasini yaxshilash va ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashda ham muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi Buxoro xonligida amal qilgan soliq tizimini, uning shakllanish va rivojlanish bosqichlarini, turli davrlarda amalga oshirilgan soliq islohotlarini hamda ularning ijtimoiy-iqtisodiy natijalarini tarixiy manbalar asosida tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, tadqiqot davomida xonlikdagi soliq siyosatining davlat boshqaruvidagi o‘rni, aholi hayotiga ta‘siri va tarixiy ahamiyati ilmiy jihatdan yoritiladi. Natijada Buxoro xonligining moliyaviy boshqaruv tajribasi hamda uning bugungi davr uchun ahamiyati haqida muhim ilmiy xulosalar chiqarish imkoniyati yaratiladi.

TADQIQOT METADALOGIYASI

Buxoro xonligida soliq tizimining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari. Buxoro xonligida soliq tizimi davlat boshqaruvining eng muhim iqtisodiy mexanizmlaridan biri hisoblangan. Davlatning siyosiy barqarorligi, harbiy qudrati va iqtisodiy rivojlanishi ko'p jihatdan xazinaning daromadlariga bog'liq bo'lganligi sababli soliq siyosatiga alohida e'tibor qaratilgan. Soliq tizimining shakllanishida qadimgi turkiy davlatchilik an'analari, Temuriylar davri moliyaviy boshqaruv tajribasi va islom huquqi qoidalari muhim o'rin tutgan. Shayboniylar hukmronligi davridan boshlab soliqlar davlat daromadlarining asosiy manbai sifatida shakllanib, keyinchalik Ashtarxoniylar va Mang'itlar davrida yanada takomillashib borgan.

Buxoro xonligi iqtisodiyoti asosan agrar xarakterga ega bo'lgani sababli davlat daromadlarining katta qismi yer va qishloq xo'jaligi mahsulotlaridan olinadigan soliqlar hisobiga shakllangan. Sug'orma dehqonchilik rivojlangan hududlarda yerlarning unumdorligi yuqori bo'lib, davlat aynan ushbu soha orqali katta miqdordagi daromadlarni qo'lga kiritgan. Soliqlar davlat xazinasiga tushgach, ular harbiy qo'shinlarni saqlash, saroy xarajatlarini qoplash, sug'orish inshootlarini ta'mirlash, yo'llarni saqlash va davlat boshqaruvi tizimini moliyalashtirish uchun sarflangan.

Tarixiy manbalarning ma'lumotlariga ko'ra, Buxoro xonligida soliq yig'ish tizimi markaziy va mahalliy boshqaruv organlari orqali amalga oshirilgan. Viloyat hokimlari, beklar, amlokdorlar va boshqa mansabdor shaxslar davlat nomidan soliqlarni yig'ib, ularni markaziy xazinaga yetkazib berganlar. Biroq ayrim hollarda mahalliy amaldorlarning suiiste'mollari natijasida aholidan belgilanganidan ortiqcha soliq yig'ilgan. Bu esa hukmdorlarni soliq tizimini isloh qilishga majbur qilgan. Xiroj solig'i va uning davlat iqtisodiyotidagi o'rnini. Buxoro xonligidagi eng asosiy soliqlardan biri xiroj hisoblangan. Xiroj bevosita yer egalari va dehqonlardan olinadigan yer solig'i bo'lib, davlat byudjetining eng katta qismini tashkil etgan. Yerlarning hosildorligi va sug'orilish imkoniyatlariga qarab xiroj miqdori turlicha belgilangan. Sug'oriladigan unumdor yerlardan ko'proq, lalmi yerlardan esa nisbatan kamroq soliq undirilgan.

Xirojning iqtisodiy ahamiyati juda katta bo'lgan. Chunki davlatning asosiy moliyaviy ehtiyojlari aynan ushbu soliq hisobidan qondirilgan. Harbiy yurishlar, qal'alar qurilishi, davlat amaldorlariga maosh to'lash va boshqa xarajatlar xiroj daromadlari orqali moliyalashtirilgan.

Biroq ayrim davrlarda xiroj miqdorining oshirilishi dehqonlarning iqtisodiy ahvoriga salbiy ta'sir ko'rsatgan. Hosildorlik pasaygan yillarda ham soliq talablarining saqlanib qolishi aholining noroziligiga sabab bo'lgan. Shu bois ayrim hukmdorlar tomonidan hosilsiz yillarda soliq imtiyozlari berilgan yoki vaqtinchalik soliq yengilliklari joriy etilgan. Ushr va zakot soliqlarining o'ziga xos xususiyatlari. Buxoro xonligida islom dini davlat va jamiyat hayotining muhim tarkibiy qismi bo'lganligi sababli diniy soliqlar ham muhim o'rin tutgan. Ushr va zakot ana shunday soliqlarning

asosiy turlaridan hisoblangan. Ushr asosan musulmon dehqonlardan olinadigan hosil solig'i bo'lib, odatda hosilning o'ndan bir qismi miqdorida undirilgan. Ushbu soliq diniy xarakterga ega bo'lishiga qaramay, davlat moliyasida ham muhim ahamiyat kasb etgan. Ushrdan tushgan mablag'larning bir qismi diniy muassasalar va xayriya ishlari uchun sarflangan.

Zakot esa chorva mollari, savdo mollari va ayrim mulk turlaridan olinadigan soliq hisoblangan. Chorvadorlar qo'y, qoramol, tuya va boshqa hayvonlar soniga qarab zakot to'laganlar. Savdogarlar esa o'z mulklarining ma'lum qismidan zakot ajratganlar. Zakot tizimi jamiyatda ijtimoiy tenglikni ta'minlash vositalaridan biri sifatida qaralgan. Chunki undan tushgan mablag'lar muhtojlarga yordam berish va diniy-ma'rifiy faoliyatni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan. Savdo-sotiq va bojxona soliqlari. Buxoro xonligi geografik jihatdan muhim savdo yo'llari kesishgan hududda joylashgan edi. Mamlakat orqali Hindiston, Eron, Afg'oniston, Xitoy, Rossiya va Xiva yo'nalishlarida faol savdo aloqalari olib borilgan. Shu sababli boj va tamg'a soliqlari davlat daromadlarining muhim manbalaridan biri hisoblangan.

Savdogarlar mamlakat hududiga kirishda yoki undan chiqishda ma'lum miqdorda boj to'lashlari kerak bo'lgan. Karvon yo'llari bo'ylab tashkil etilgan bojxonalar orqali davlat savdo jarayonlarini nazorat qilgan va shu bilan birga xazina daromadlarini oshirgan. Boj tizimining mavjudligi davlatga katta iqtisodiy foyda keltirgan bo'lsa-da, ayrim davrlarda boj stavkalarining yuqoriligi savdo hajmining qisqarishiga sabab bo'lgan. Shu bois savdo aloqalarini rivojlantirish maqsadida ayrim hukmdorlar tomonidan boj stavkalari qayta ko'rib chiqilgan va ayrim imtiyozlar berilgan. Amir Shohmurod davridagi soliq islohotlari Buxoro tarixida Amir Shohmurod (1785–1800) adolatparvar hukmdorlardan biri sifatida e'tirof etiladi. U davlat boshqaruvining ko'plab sohalari qatori moliya tizimini ham isloh qilishga harakat qilgan. Amir Shohmurod hukmronligi davrida aholiga og'irlik qilayotgan ayrim noqonuniy yig'imlar bekor qilingan. Soliq yig'ishda adolat tamoyillarini joriy etishga alohida e'tibor qaratilgan. Mahalliy amaldorlarning soliq yig'ishdagi suiiste'mollariga qarshi qat'iy choralar ko'rilgan.

Tarixiy manbalarda qayd etilishicha, Amir Shohmurod ayrim hollarda dehqonlarni ortiqcha soliq yukidan himoya qilgan va iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirishga harakat qilgan. Natijada qishloq xo'jaligi va savdo-sotiqning rivojlanishi uchun nisbatan qulay sharoit yaratilgan.

XULOSA VA TAKLIFLAR Xulosa qilib aytganda, Buxoro xonligida soliq tizimi davlat boshqaruvi va iqtisodiy hayotning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib xizmat qilgan. Davlatning siyosiy barqarorligi, harbiy qudrati, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va boshqaruv tizimining samaradorligi ko'p jihatdan xazina daromadlarining muntazam shakllanishiga bog'liq bo'lgan. Shu sababli soliqlar nafaqat iqtisodiy vosita, balki davlat hokimiyatini mustahkamlash, hududlarni nazorat

qilish va jamiyatdagi tartibni saqlashning muhim mexanizmi sifatida ham namoyon bo'lgan. Buxoro xonligi tarixini o'rganish shuni ko'rsatadiki, soliq siyosati davlat taraqqiyoti va aholining turmush darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Buxoro xonligida amal qilgan xiroj, ushr, zakot, boj, tamg'a va boshqa turdagi soliqlar davlat byudjetining asosiy daromad manbalarini tashkil etgan. Ayniqsa, qishloq xo'jaligiga asoslangan iqtisodiyot sharoitida yer soliqlari davlat moliyasining asosiy qismini shakllantirgan. Sug'orma dehqonchilik rivojlangan hududlarda xiroj va ushr kabi soliqlarning muntazam yig'ilishi davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynagan. Shu bilan birga, chorvachilik va savdo-sotiqdan olinadigan soliqlar ham davlat daromadlarining muhim tarkibiy qismi bo'lib xizmat qilgan.

Maqolada tahlil qilingan tarixiy ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, Buxoro xonligidagi soliq tizimi o'z davri uchun muayyan darajada samarali bo'lgan bo'lsa-da, ayrim kamchiliklardan ham xoli bo'lmagan. Xususan, soliq yig'ish jarayonida mahalliy amaldorlarning suiiste'mollari, noqonuniy yig'imglar va adolatsiz taqsimot holatlari uchrab turgan. Bunday holatlar aholining iqtisodiy ahvoriga salbiy ta'sir ko'rsatgan, ayrim davrlarda esa xalq noroziligini kuchaytirgan. Bu esa davlat boshqaruvida moliyaviy nazorat va adolatli soliq siyosatining naqadar muhim ekanligini yaqqol namoyon etadi. Buxoro xonligida amalga oshirilgan soliq islohotlari davlat moliya tizimini takomillashtirishga qaratilgan muhim tarixiy jarayon hisoblanadi. Ayniqsa, Mang'itlar sulolasi davrida, xususan Amir Shohmurod hukmronligi yillarida olib borilgan islohotlar davlat boshqaruvi tarixida muhim o'rin tutadi. U tomonidan ayrim noqonuniy soliqlarning bekor qilinishi, soliq yig'ish tizimining tartibga solinishi va aholi manfaatlarini hisobga olishga qaratilgan chora-tadbirlar iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilgan. Keyingi hukmdorlar davrida ham davlat moliyasini markazlashtirish va xazina daromadlarini nazorat qilish bo'yicha muayyan ishlar amalga oshirilgan.

Shuningdek, Buxoro xonligidagi soliq siyosati mamlakatning tashqi savdo aloqalari rivojlanishida ham muhim rol o'ynagan. Boj va tamg'a soliqlari orqali davlat savdo yo'llarini nazorat qilgan hamda xalqaro savdodan muhim daromadlar olgan. Buxoro shahri va boshqa yirik savdo markazlarining iqtisodiy taraqqiyoti ham ma'lum darajada ushbu moliyaviy siyosat bilan bog'liq bo'lgan. Shu jihatdan qaraganda, soliq tizimi nafaqat ichki iqtisodiyot, balki tashqi iqtisodiy munosabatlarning rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatgan.

Tarixiy tajriba shuni ko'rsatadiki, har qanday davlatning iqtisodiy qudrati adolatli va samarali soliq tizimiga bog'liqdir. Soliq siyosati aholining iqtisodiy imkoniyatlariga mos ravishda tashkil etilgandagina mamlakatda iqtisodiy o'sish, ijtimoiy barqarorlik va siyosiy mustahkamlik ta'minlanadi. Aksincha, soliqlarning haddan tashqari oshirilishi yoki noqonuniy yig'imglarning ko'payishi ishlab

chiqarishning pasayishiga, aholi turmush darajasining yomonlashishiga va davlatning iqtisodiy zaiflashishiga olib kelishi mumkin. Buxoro xonligi tarixida kuzatilgan ayrim muammolar aynan shu holatlarning amaliy tasdig'i hisoblanadi.

Bugungi kunda Buxoro xonligidagi soliq tizimi va islohotlarini o'rganish nafaqat tarixiy, balki ilmiy-amaliy ahamiyatga ham ega. Ushbu tajriba orqali davlat moliyasini boshqarish, iqtisodiy siyosatni yuritish va soliq tizimini takomillashtirishning tarixiy ildizlarini chuqurroq anglash mumkin. Ayniqsa, zamonaviy soliq siyosatida adolat, shaffoflik va iqtisodiy manfaatdorlik tamoyillarini ta'minlash masalalarini tarixiy tajriba bilan qiyosiy tahlil qilish muhim ilmiy xulosalarga olib keladi. Shuningdek, Buxoro xonligidagi soliq islohotlari Markaziy Osiyo davlatchiligi tarixining muhim tarkibiy qismi sifatida tarix fanini o'qitishda ham katta ahamiyatga ega. Mazkur mavzu o'quvchilarda iqtisodiy tafakkurni shakllantirish, tarixiy jarayonlarni chuqur anglash va davlat boshqaruvi tizimining rivojlanish bosqichlarini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Tarixiy voqealar misolida iqtisodiy siyosatning davlat va jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini tushuntirish yoshlarning tarixiy dunyoqarashini kengaytiradi. Umuman olganda, Buxoro xonligida amalga oshirilgan soliq islohotlari davlat moliyasini mustahkamlash, iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirish va markaziy hokimiyatni kuchaytirishga qaratilgan muhim tarixiy jarayon bo'lgan. Ushbu islohotlar o'z davrining iqtisodiy va siyosiy ehtiyojlaridan kelib chiqib amalga oshirilgan bo'lib, ularning natijalari Markaziy Osiyo davlatchiligi tarixida muhim iz qoldirgan. Shu bois Buxoro xonligining soliq siyosati va moliyaviy boshqaruv tajribasi bugungi kunda ham tarixchilar, iqtisodchilar va tadqiqotchilar uchun dolzarb ilmiy tadqiqot mavzularidan biri bo'lib qolmoqda. Mazkur tarixiy merosni chuqur o'rganish va ilmiy jihatdan tahlil qilish O'zbekiston davlatchiligi tarixini yanada mukammal yoritishga hamda tarixiy tajribadan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абрамзон С.М. *Киргизы и их этногенетические и историко-культурные связи*. — Фрунзе: Илим, 1990. — 312 с.
2. Бартольд В.В. *История культурной жизни Туркестана*. — Москва: Наука, 1963. — 540 с.
3. Маслов А.А. *История Средней Азии XIX века*. — Москва: Восточная литература, 2005. — 428 с.
4. Караев К. *Кыргызстандын тарыхы (XIX–XX кылымдар)*. — Бишкек: Билим, 2012. — 356 б.
5. Исхаков С. *Очерки истории Ферганской долины*. — Ташкент: Фан, 2001. — 275 с.
6. Faxriddin B., No'monbek A. ABS SISTEMASI BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNING TORMOZ SAMARADORLIGINI

- MATEMATIK NAZARIY TAHLILI //International journal of scientific researchers (IJSR) INDEXING. – 2024. – T. 4. – №. 1. – С. 333-337.
7. Qurbonazarov S. et al. ANALYSIS OF THE FUNDAMENTALS OF MATHEMATICAL MODELING OF WHEEL MOVEMENT ON THE ROAD SURFACE OF CARS EQUIPPED WITH ABS //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2024. – T. 4. – №. 8. – С. 45-50.
 8. Xuzriddinovich B. F. et al. ABS BILAN JIHOZLANGAN AVTOMOBILNI TORMOZ PAYTIDA O‘ZO‘ZIDAN VA MAJBURIY TEBRANISHLARINI TORMOZ SAMARADORLIGIGA TA‘SIRINI TAHLIL QILISH //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2024. – Т. 47. – №. 4. – С. 81-87.
 9. Xusinovich T. J., Ro‘zibayevich M. N. M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNI TURLI MUHITLARDA TORMOZLANISHINI TAHLIL QILISH VA PARAMETRLARINI O‘RGANISH.
 10. Karshiev F. U., Abduqahorov N. ABS BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLAR TORMOZ TIZIMLARINING USTIVORLIGI //Academic research in educational sciences. – 2024. – Т. 5. – №. 5. – С. 787-791.
 11. Каршиев Фахридин Умарович, Н.Абдуқаҳоров ИЗУЧЕНИЕ МИКРОСТРУКТУРЫ СТАЛИ В МАТЕРИАЛОВЕДЕНИИ//<https://www.iupr.ru/6-121-2024>
https://www.iupr.ru/files/ugd/b06fdc_15c4798c874a4ddab326a52bd3af34ea.pdf?index=true
 11. Xusinovich T. J., Ro‘zibayevich M. N. M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNI TURLI MUHITLARDA TORMOZLANISHINI TAHLIL QILISH VA PARAMETRLARINI O‘RGANISH.
 12. Farxadjonovna, Bekimbetova Elmira, and Abduqahorov No‘monbek. "STARTING ENGINES AT LOW TEMPERATURES." Multidisciplinary Journal of Science and Technology 5.2 (2025): 83-87.
 13. Xusinovich, Turdialiyev Jonibek, and Mo‘minov Nurali Ro‘zibayevich. "M1 TOIFALI AVTOMOBILLARNI TURLI MUHITLARDA TORMOZLANISHINI TAHLIL QILISH VA PARAMETRLARINI O‘RGANISH."
 14. Абдуқаҳоров Н., Турдиалиев Ж., Мўминов Н. АВТОМОБИЛИ М1 В РАЗНЫХ УСЛОВИЯХ АНАЛИЗ И ПАРАМЕТРЫ ТОРМОЖЕНИЯ УЧИТЬСЯ //Журнал научно-инновационных исследований в Узбекистане. – 2024. – Т. 2. – №. 4. – С. 377-386.
 15. Каршиев Ф. У., Абдуқаҳоров Н. ИЗУЧЕНИЕ МИКРОСТРУКТУРЫ СТАЛИ В МАТЕРИАЛОВЕДЕНИИ //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 1142-1145.
 16. Oybek o‘g‘ A. N. et al. ABS BILAN JIHOZLANGAN AVTOMOBILLARDA TORMOZLASH JARAYONIDAGI TEBRANISHLAR VA ULARNING

- TORMOZ SAMARADORLIGIGA TA'SIRI //PEDAGOGS. – 2025. – T. 92. – №. 1. – С. 127-132.
17. Xuzriddinovich B. F. et al. SURXONDARYO VILOYATIDAGI TABIIY-IQLIM SHAROITLARIDA AVTOMOBILLARNING ISH SHAROITLARINI TASNIFLASH //Tadqiqotlar. – 2025. – T. 63. – №. 2. – С. 26-32.
18. Abduqahorov N., Turdialiyev J., Mo'minov N. M1 VEHICLES IN DIFFERENT ENVIRONMENTS ANALYSIS AND PARAMETERS OF BRAKING LEARN //Journal of science-innovative research in Uzbekistan. – 2024. – T. 4. – №. 4. – С. 377-386.
19. Абдуқаҳоров Н., Турдиалиев Ж., Мўминов Н. АВТОМОБИЛИ М1 В РАЗНЫХ УСЛОВИЯХ АНАЛИЗ И ПАРАМЕТРЫ ТОРМОЖЕНИЯ УЧИТЬСЯ //Журнал научно-инновационных исследований в Узбекистане. – 2024. – Т. 2. – №. 4. – С. 377-386.
20. Oybek o'g A. N. et al. ABS BILAN JIHOZLANGAN AVTOMOBILLARDA TORMOZLASH JARAYONIDAGI TEBRANISHLAR VA ULARNING TORMOZ SAMARADORLIGIGA TA'SIRI //PEDAGOGS. – 2025. – T. 92. – №. 1. – С. 127-132.
21. Bakhramov F., Abdukahorov N., Tilavkobilova D. Analysis of the braking path of cars equipped with ABS in different environments //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2025. – T. 3268. – №. 1. – С. 020052.
22. Karshiev F. U., Abduqahorov N. ABC BILAN JIHOZLANGAN M1 TOIFALI AVTOMOBILLAR TORMOZ TIZIMLARINING USTIVORLIGI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-1 (121). – С. 334-337.
23. O'G'Li A. A. U., Raxmatovich K. M., Shoykulovich A. O. UZUN QOZIQLI BARABANNI PAXTA TARKIBIDAN OG 'IR ARALASHMALARNI AJRATISHGA TA'SIRINI NAZARIY O 'RGANISH NATIJALARI //Механика и технология. – 2025. – Т. 1. – №. 18. – С. 133-139.
24. Raxmatovich K. M. URUG 'TOZALASH MASHINASINING MAQBUL PARAMETRLARINI ANIQLASH //Механика и технология. – 2024. – №. 2 (9) Спецвыпуск. – С. 79-86.
25. Astanakulov K. D. et al. The separation of light impurities of safflower seeds in the cyclone of the grain cleaning machine //IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2020. – T. 614. – №. 1. – С. 012141.
26. Karimov M. R. et al. Safflower seed cleaning machine and determining the rotational speed of its supplying roller //IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2021. – T. 868. – №. 1. – С. 012050.
27. O'G'Li A. A. U., Raxmatovich K. M., Shoykulovich A. O. UZUN QOZIQLI BARABANNI PAXTA TARKIBIDAN OG 'IR ARALASHMALARNI

- AJRATISHGA TA’SIRINI NAZARIY O‘RGANISH NATIJALARI //Механика и технология. – 2025. – Т. 1. – №. 18. – С. 133-139.
- 28.Рахматович К. М. URUG ‘TOZALASH MASHINASINING MAQBUL PARAMETRLARINI ANIQLASH //Механика и технология. – 2024. – №. 2 (9) Спецвыпуск. – С. 79-86.
- 29.Astanakulov K. D. et al. The effect of safflower oil (*Carthamus Tinctorius L.*) and inositol supplementation on egg production.
- 30.Рахматович К. М. URUG ‘TOZALASH MASHINASINING MAQBUL PARAMETRLARINI ANIQLASH //Механика и технология. – 2024. – №. 2 (9) Спецвыпуск. – С. 79-86.
- 31.Bazaluk O. et al. Improving energy efficiency of grain cleaning technology //Applied Sciences. – 2022. – Т. 12. – №. 10. – С. 5190.
- 32.Ishmuradov S. U., Abdumajidov R. B. Determination results of disc plough hang mechanism and support disc parameters //IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2022. – Т. 1076. – №. 1. – С. 012039.